

Το ελλαδικό πνεύμα της δημοκρατίας πλησίασε να συναντηθεί με την αποσύνθεση της αιγυπτιακής βασιλικής απολυταρχίας, εκεί γύρω στα τέλη της τρίτης χιλιετίας π.Χ. Στον Ελλαδικό και Αιγαιακό χώρο, θριάμβευσε η ισότητα. Στην Αίγυπτο, ο Φαραώ έγινε θεός για να επιβληθεί. Και στήριξε την απάνθρωπη κυριαρχία του σε ένα πλέγμα διοίκησης μέσω του ιερατείου και γραφειοκρατίας μέσω ενός «μεγάλου βεζίρη» και πλήθους «νομαρχών». Αναπότρεπτο το αποτέλεσμα:

Πρώτα το ιερατείο ανέτρεψε τους κοσμικούς Φαραώ στην Αίγυπτο κι επέβαλε τους δικούς του. Κι έπειτα, προοδευτικά οι «νομάρχες» ξεκίνησαν να ανεξαρτητοποιούνται από την κεντρική διοίκηση. Με τη δύναμη που συγκέντρωναν στα χέρια τους, μεταβλήθηκαν σε ένα είδος ανεξάρτητων φεουδαρχών αρχικά, τοπικών Φαραώ στη συνέχεια. Γύρω στα 2160 με 2140 π.Χ., ενιαίο βασίλειο στην Αίγυπτο δεν υπήρχε. Το είχαν αντικαταστήσει πολυάριθμοι μικροί Φαραώ, δικτατορίσκοι της μιας χρήσης, με τον λαό να παρακολουθεί την παρέλαση των «εστεμμένων», τις ανατροπές και την απέραντη αναρχία και να την εκμεταλλεύεται με εισβολές στα πλούσια σπίτια κι αρπαγές. Μια κατάσταση που έμελλε να διαρκέσει γύρω στα 150 χρόνια.

Στον Ελλαδικό χώρο, από τις αρχές του εικοστού αιώνα, ήταν γνωστοί περίπου εκατό νεολιθικοί οικισμοί. Σήμερα, γνωρίζουμε πολύ περισσότερες τοποθεσίες. Στην καμπή της περιόδου, εκεί γύρω στα 3.500 με 3.000 π.Χ., ξανάνθισε ο πολιτισμός του Σέσκλου κι ακολούθησε εκείνος στο γειτονικό Διμήνι. Εδώ, ξανά μερικοί ειδικοί είδαν «τείχη», ενώ άλλοι αναγνώρισαν «μεταβατικό στάδιο» προς τον μινωικό λαβύρινθο. Και οι μεν και οι δε, μιλούν για έξι περιβόλους, ενώ ο Σπύρος Μαρινάτος τους περιόρισε σε τρεις διπλούς. Έχει σημασία το γιατί.

Η Τροία, η Πολιόχνη της Λήμνου και η Θερμή της Λέσβου πρωτοκτίστηκαν την ίδια εποχή, εκεί γύρω στις αρχές της τρίτης π.Χ. χιλιετίας, περίπου πέντε χιλιάδες χρόνια πριν από την εποχή μας. Έχουμε ήδη μιλήσει γι' αυτές (βλ. «Το τρίγωνο «Τροία – Πολιόχνη Λήμνου – Θερμή Λέσβου»). Γύρω στα 2100 π.Χ. ισοπεδώθηκαν. Η τότε καταστροφή απλώθηκε από το Αιγαίο ως τη Μεσοποταμία και τη Συρία και σήμανε το τέλος μιας λαμπρής περιόδου.

Εκείνο, όμως, που έχει μεγάλη σημασία είναι το είδος των αγγείων που βρέθηκαν. Σχεδόν όλα ανήκουν στη λεγόμενη κεραμική των Μινύων, που συνδέεται με την άφιξη των Ελλήνων στην κυρίως Ελλάδα. Οι Μινύες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Ορχομενού της Βοιωτίας αλλά τα έργα τους βρέθηκαν σε ολόκληρη τη Μ. Ασία και στην Τροία, δηλώνοντας, όπως πιστεύει ο καθηγητής Μαρινάτος, ότι οι Έλληνες ήρθαν από εκεί. Ο ίδιος σημειώνει και τον

μύθο των Τελχίνων, που θυμίζει τους ειδικευμένους τεχνίτες αγγειοπλάστες, οι οποίοι μετακόμιζαν από συνοικισμό σε συνοικισμό κι έμεναν όσο τους έδιναν δουλειά.

Στο Νότο, τα ξερονήσια τραγουδούν τη δύναμη της προϊστορικής Κρήτης και δικαιώνουν τον μύθο του χάλκινου γίγαντα Τάλω. Δαιμόνιοι έμποροι της μεσογειακής φυλής κατάκτησαν το νησί ειρηνικά, χωρίς να χυθεί αίμα. Εκεί, γύρω στα τέλη του πρώτου μισού της τρίτης χιλιετίας π.Χ., οι νεολιθικοί κάτοικοι της Κρήτης άρχισαν να έρχονται σε επαφή με καινούριοιφερμένους, που γνώριζαν να κατεργάζονται τον χαλκό. Οι επισκέπτες είχαν μέτριο ανάστημα, ελαφρά μελαχρινό χρώμα, λεπτά κόκαλα, σγουρά μαλλιά, σβελτάδα και κινήσεις όλο νεύρο. «Σωστός τύπος πολυμήχανου Οδυσσέα», τους περιγράφει ο καθηγητής Νικόλαος Πλάτων, ένας από τους πιο ακούραστους ερευνητές του κρητικού πολιτισμού. Ο μυθικός Τάλως της μεταγενέστερης εποχής δεν άφηνε ξένο πλοίο να πλησιάσει στις ακτές. Οι νεοφερμένοι έπιασαν τα γύρω ξερονήσια κι εγκαταστάθηκαν σ' αυτά για τα καλά. Η Ψείρα στον κόλπο του Μιραμπέλλου κι ο Μόχλος στον κόλπο της Σητείας μιλούν ακόμα για το πέρασμά τους.

Όταν οι συνθήκες έδειχναν να είναι ευνοϊκές, οι πρωτοπόροι αυτοί έβγαιναν στις απέναντι ακτές να πουλήσουν την πραμάτεια τους ή και να εγκατασταθούν μόνιμα. Το κόλπο ήταν αρκετά διαδεδομένο. Χρησιμοποιήθηκε και για την απόβαση δαιμόνιων εμπόρων στη Σικελία. Εκεί, τον ρόλο του προγεφυρώματος έπαιξαν τα 17 νησιά του Αιόλου, οι σημερινές Λιπάρες που βρίσκονται στα βόρεια της μεγαλονήσου. Την ίδια μέθοδο ακολούθησαν και οι Κυκλαδίτες ναυτικοί και έμποροι για να διεισδύσουν στην παρθένα τότε αγορά των χωρών, που καλύπτουν σήμερα οι Δαλματικές ακτές και η Βοσνία. Προγεφύρωμα, το νησί της αρχαίας αποικίας των Πάριων, Λεζίνα, το σημερινό Χβαρ. Η κυκλαδίτικη σπείρα πλημμύρισε τα Βαλκάνια.

Ο Έβανς υποθέτει ότι οι νεοφερμένοι ίσως να ανήκαν σε δυο λαούς κι όχι σε έναν. Τα θολωτά και μεγαλιθικά κτίσματα, τα σχηματικά πέτρινα αγαλματάκια, το ντύσιμο και η περιποίηση των μαλλιών τον οδήγησαν να μιλήσει για συγγενείς του λιβυκού πληθυσμού που εκδιώχθηκε από το Δέλτα του Νείλου, όταν οι Αιγύπτιοι οικοδομούσαν το Αρχαίο Βασίλειο. Και κάποια νεοφερμένα γλωσσικά στοιχεία, μαζί με τις λατρευτικές συνήθειες και τη διαφορετική κεραμική τεχνοτροπία τον έπεισαν πως ανάμεσά τους υπήρχαν και πολλοί Μικρασιάτες. Όπως και να έχει το ζήτημα, η διείσδυση αυτή άρχισε από τα βόρεια και τα ανατολικά παράλια της Κρήτης και διάρκεσε διακόσια ολόκληρα χρόνια: Από το 2.600 ως το 2.400 π.Χ.

Οι νεοφερμένοι διατηρούσαν στενές σχέσεις με τις Κυκλάδες και με τις Καρία και Λυκία της Μ. Ασίας. Στο τέλος αυτής της εποχής, που ονομάστηκε πρώτη φάση της

Προανακτορικής περιόδου, ο πυκνός νεολιθικός πληθυσμός είχε αφομοιωθεί από τους φορείς του χαλκού.

Η Προανακτορική περίοδος (2.600 - 1.900 π.Χ.) συμβαδίζει απόλυτα με την Πρωτοκυκλαδική και την Πρωτοελλαδική. Και οι τρεις αποτελούν την περίοδο της Πρώιμης Χαλκοκρατίας στον Ελλαδικό χώρο. Η δεύτερη φάση της Προανακτορικής περιόδου συμβαδίζει απόλυτα με το κτίσιμο, την άνθιση και την καταστροφή της δεύτερης πόλης στην Τροία: Από το 2.400 ως το 2.100 π.Χ. Χαρακτηρίζεται από μια τεράστια άνθιση του εξωτερικού εμπορίου και τη θεμελίωση κάποιων μορφών πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης, αν και στρατός, με τη μορφή που συνήθως τον εννοούμε, μάλλον ποτέ δεν υπήρξε. Ίσως να επρόκειτο για ένα είδος αστυνόμευσης. Η ντόπια βιοτεχνία αναπτύχθηκε με αλματώδεις ρυθμούς κι ο τόπος πυκνοκατοικήθηκε. Η κοιλάδα της Μεσαράς έσφυζε από ζωή.

Η Κρήτη βρέθηκε στο κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου ανάμεσα στις Κυκλάδες και τη Μ. Ασία από τη μια και τις βόρειες ακτές της Αφρικής από την άλλη. Οι κάτοικοί της το εκμεταλλεύτηκαν με τον καλύτερο τρόπο. Ο περίπλους της μεγαλονήσου και καθυστερήσεις δημιουργούσε για τα πλοία και κινδύνους από τη θαλασσοταραχή. Ένας δρόμος ανοίχτηκε στον Ισθμό, δηλαδή στο πιο στενό σημείο της Κρήτης, ανάμεσα στην Ιεράπετρα και τον κόλπο του Μιραμπέλλου. Τα εμπορεύματα ξεφορτώνονταν στη μίαν ακτή, μεταφέρονταν οδικά ως την άλλη και ξαναφορτώνονταν σε άλλα πλοία εκεί, για να συνεχίσουν το ταξίδι. Η απόσταση για τη στεριανή μεταφορά είναι μόλις δώδεκα χλμ.

Κοντά στη σημερινή Ιεράπετρα, με θέα το Λιβυκό πέλαγος, κτίστηκε και άνθισε ο οικισμός της Μύρτου. Τέσσερα χιλιόμετρα νότια της Παχιάς Άμμου, στον μυχό του κόλπου Μιραμπέλλου, κτίστηκε και άνθισε ο οικισμός της Βασιλικής. Ο εμπορικός δρόμος ελέγχθηκε! Ένα μεγάλο κτίριο στη Βασιλική, με βοηθητικούς χώρους και αποθήκες μαρτυρά την εκεί ύπαρξη τοπάρχη.

Μεταλλικά σκεύη αυτής της περιόδου δε βρέθηκαν. Υποθέτουμε ότι υπήρξαν, επειδή βρέθηκαν κεραμικές απομιμήσεις τους. Βρέθηκαν, όμως, λίγα όπλα, πολλά εργαλεία και περισσότερα κοσμήματα. Η μικροτεχνία και η μικρογλυπτική γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη και μας κληροδότησαν πλήθος αγαλματάκια και σφραγίδες.

Και ξαφνικά, όλα καταστράφηκαν σα να τα σάρωσε τυφώνας. Ήταν το 2.100 π.Χ. την εποχή, που αφανίστηκαν η Τροία, η Πολιόχνη κι ολόκληρη η Μ. Ασία, η Μεσοποταμία και η σημερινή Συρία. Υποθέτουν σεισμό, υποθέτουν εισβολείς. Τίποτα δεν είναι βέβαιο.

Η ερήμωση ήταν γενική. Στα χαλάσματα του μεγάλου κτιρίου της Βασιλικής στήθηκαν μερικά χαμόσπιτα. Η Μύρτος ερημώθηκε για να μην ξανακατοικηθεί. Στον κάμπο της Μεσαράς, οι οικισμοί ξανακτίζονται και η ζωή συνεχίζεται, εγκαινιάζοντας την τρίτη και τελευταία φάση (2.100 - 1.900 π.Χ.) της Προανακτορικής περιόδου. Πόσο διαφορετικά!

Ένα πυκνό σύστημα δόμησης ακολουθείται με τα σπίτια κολλημένα το ένα πάνω στο άλλο, όπως στη σύγχρονη Αθήνα η Κυψέλη, η οδός Πατησίων και η Αχαρνών, σε μικρογραφία και χωρίς πολυώροφα. Στις νέες κατασκευές έχουν τώρα προστεθεί και περίεργα κτίσματα με άγνωστο προορισμό. Μερικοί μιλούν για λατρευτικούς χώρους. Στη θέση Σουβλωτό Μουρί, 11 χλμ. δυτικά της Σητείας, ένα μεγάλο κτίριο σε σχήμα έλλειψης με τους εσωτερικούς χώρους αναπτυγμένους ακτινωτά, δεν αφήνει αμφιβολίες στους ερευνητές: Είναι το πιο παλιό γνωστό μας ιερό της Κρήτης.

Στα τέλη της περιόδου, εκεί γύρω στα 1.900 π.Χ., τα νεολιθικά στοιχεία έχουν εξαφανιστεί. Η γενιά του χαλκού έχει παντού επικρατήσει. Η κοινωνία έχει οργανωθεί κατά γένη και η αριστοκρατία υποχωρεί μπροστά στην ανερχόμενη πλουτοκρατία. Η εξουσία, όμως, πηγάζει ακόμα από τον λαό. Οι τάφοι μας λένε πως δεν υπάρχουν διακρίσεις. Δεν υπάρχουν καν ενδείξεις για δούλους. Διακρίνεται κάποια συστηματοποίηση της λατρείας και των σχετικών με αυτήν τελετών αλλά όχι και θεοκρατική οργάνωση της κοινωνίας. Η έλλειψη όπλων και οχυρώσεων είναι χαρακτηριστική. Η εσωτερική τάξη και η εξωτερική άμυνα μοιάζουν να εξασφαλίζονται με ειρηνικά μέσα. Ούτε καν επιδόσεις στο κυνήγι δεν υπήρχαν, απ' όσα ξέρουμε. Η κτηνοτροφία και η γεωργία ήταν πολύ αναπτυγμένες, σε σημείο να επαρκούν για τη διατροφή του πυκνού πληθυσμού, χωρίς να δημιουργείται ανάγκη για εισαγωγές. Η μεσαία τάξη των τεχνιτών πλούτιζε κατασκευάζοντας είδη πολυτελείας, που φαίνεται πως είχαν μεγάλη πέραση. Ένα μικρό τετράτροχο αμάξι, που βρέθηκε κοντά στο Παλαιόκαστρο, δηλώνει πως πρέπει να είχαν ανοιχτεί δρόμοι ικανοί να διευκολύνουν τουλάχιστον την κίνηση ανάλογων τροχοφόρων. Όμως, η ναυτιλία πρέπει να βρισκόταν ακόμα στα χέρια των Κυκλαδιτών. Τα κρητικά πλοία έμοιαζαν μικρά караβάκια μπροστά στα, με τα τότε μέτρα, κυκλαδίτικα ταχύπλοα.

Στην Αίγυπτο, μια οικογένεια (των Εντέφ) πήρε κεφάλι στο Νότο κι αρχίζει να επεκτείνεται στα πέριξ, εξουδετερώνοντας τους γειτονικούς «νομάρχες – Φαραώ». Την ίδια εποχή, στην Ηρακλεόπολη, στη μέση κοιλάδα, κάποιοι νομάρχες ίδρυσαν δυναστεία κι επεκτείνονταν προς το Δέλτα, στον Βορρά. Πήρε αιώνες αυτή η διαδικασία. Αιώνες πολέμων και σφαγών.

Κάποια στιγμή, δυο επικράτειες έμοιαζαν να έχουν σταθεροποιηθεί. Ξεκίνησαν νέοι αγώνες, ποια θα επιβληθεί στην άλλη. Από την έντονη διαμάχη με τις πολύνεκρες μάχες που διάρκεσαν πάνω από πενήντα χρόνια και με τους μικρούς Φαραώ να συνεχίζουν την αλληλοδιαδοχή τους, νικητής βγήκε ο Μεντουχοτέπ Β' των Θηβών. Στα 1950 π.Χ. προέκυψε η αρχή του ένδοξου Μέσου Βασιλείου.

(Έθνος της Κυριακής, 30.7.2000) (τελευταία επεξεργασία, 2.9.2009)